

A japán homogenitás és a „majdnem japánok” kérdése

Brazil *nikkeidsinek* megítélésének változása az 1980-as évektől napjainkig

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés.....	3
II. Kik a brazil <i>nikkeidzsinek</i> ?.....	5
III. Az etnikai homogenitás kérdése.....	9
IV. Konklúzió.....	28
V. Felhasznált irodalom.....	32

I. Bevezetés

A *nikkeidzsinek* (日系人), azaz a kivándorolt japánok és leszármazottaik az 1980-1990-es években kerültek be először a japán köztudatba, mikor gazdasági motivációktól hajtva jelentős számban kezdtek visszavándorolni az országba. Hamarosan az egyik legnépesebb kisebbségi csoporttá váltak. A többségüket alkotó brazil *nikkeidzsinek* ideiglenes munkavállalókként utaztak Japánba,¹ ahol pár év alatt annyit kerestek, ami Brazíliában évtizedekbe telt volna.² Az első generációsokkal (*isszei*), vagyis az eredetileg kivándorolt japánokkal kezdődő, majd a második (*niszei*) és harmadik (*szanszei*) generációsokkal folytatódó migrációs hullám eredményeként 1988 és 1996 között a számuk mintegy az ötszörösére nőtt.³

A beengedésük érdekében 1989-ben módosított Bevándorlásról és menekültekről szóló törvény (*Sucunyu kokukanri ojobi nanminninteihó* 出入国管理及び難民認定法) gazdasági szempontból pozitív eredményeket hozott, hiszen ennek köszönhetően sokkal könnyebben tudtak Japánba belépni és ott munkát vállalni. A revízió emellett csökkentette a feldolgozóiparban keletkezett szakképzetlen munkaerő hiányát is, és – lévén, hogy a *nikkeidzsinek* japán származásúak – elméletben még az ország kulturális és etnikai homogenitását is meg tudta őrizni.⁴

Dolgozatomban azt a kérdést feszegetem, miszerint a brazil *nikkeidzsinek* vajon bevándorolt külföldieknek vagy japánoknak számítanak. Ennek meghatározása Japán esetében különösen fontos, mivel egy olyan országról beszélünk, ami a történelem során is korlátozni próbálta a letelepedő külföldiek számát, és manapság is ilyen tendenciákat mutat. Ennek az egyik oka, hogy napjainkban is jelentős hatást gyakorol a konzervatív törvényhozókra az etnikailag homogén Japán eszméje.⁵ Japán értelmezésben az etnikai eredet, a kultúra és a nemzetiség szorosan kapcsolódik egymáshoz,⁶ ezért jogosan feltételezhetjük, hogy egyesek a *nikkeidzsineket* is japánnak tarthatják, hiszen japán felmenőkkel rendelkeznek, még ha többségük egy idegen kultúrában nevelkedett is. Egyes szakirodalmak olyan jelzőket is használnak velük kapcsolatban, mint a „majdnem japánok”,⁷ illetve „részben japánok”.⁸ Az, hogy melyik kategóriába sorolhatóak, jelentősen befolyásolja a velük kapcsolatban hozott törvényeket, a

¹ Tsuda (2003) 289-290.

² Tsuda (1999) 3.

³ Douglass, M., & Roberts, G. S. (szerk.) 130-133.

⁴ Dux 69-71.

⁵ Liu-Farrer 3.

⁶ Tsuda (1999) 11-12.

⁷ Shipper 27.

⁸ Weiner (szerk.) 201.

munkavállalási lehetőségeiket és mindennapi életüket. Mivel mondhatni a japánokat és külföldieket elválasztó határon helyezkednek el,⁹ a velük kapcsolatos gondolkodás vizsgálatával jobban megérthetjük a japánok külföldiekhez való hozzáállását, illetve hogy miként húzzák meg ezeket a határokat.

Éppen ezért szükséges, hogy felmérjük, a japánok általánosságban hogyan vélekednek arról, ki számít japánnak és ki nem, mivel ez jelenti a kategorizálás alapját. Az pedig, hogy általánosságban hogyan határozzák meg ezeket a kategóriákat, jelentős hatással van a brazil *nikkeidzsinekkal* szembeni bánásmódjukra is. Ennek érdekében kérdőíves felmérést végeztem, melyben azt vizsgálom, mennyire vannak tisztában az átlag japánok az ország etnikai felépítésével, illetve milyen szempontokat vesznek figyelembe a japánság meghatározásakor. Kérdőívem alátámasztására és elméleti háttérének bemutatására angol és japán nyelvű szakirodalmat használtam fel.¹⁰

Dolgozatomban szeretnék fényt deríteni a brazil *nikkeidzsinekkal* szembeni megítélésben végbement esetleges változásokra, ennek elérésére pedig a kérdőíves felmérésem eredményeit is felhasználom. A vizsgálatom kezdő időpontját az 1980-as években határoztam meg, mivel akkor kezdtek nagyobb számban visszavándorolni Japánba, ezt megelőzően jelentéktelen mértékben voltak jelen az országban.¹¹ Ezáltal nyomon követhetjük, hogy a külföldiekkel szembeni általános vélekedés változásával hogyan alakult a *nikkeidzsinekkal* kapcsolatos gondolkodásmód attól kezdve, hogy hirtelen nagy számban megjelentek Japánban, egészen napjainkig.

Dolgozatom második fejezetében röviden megalapozom a témát, bemutatom, hogyan kerültek a japánok Brazíliába, majd miként és milyen okokból kezdtek tömegesen visszavándorolni Japánba. Emellett leírom, jelenleg milyen szerepet töltenek be a japán társadalomban és munkaerőpiacon. A harmadik fejezetben bemutatom az etnikai homogenitás kérdésének, valamint annak a japánság meghatározására kifejtett jelentőségét. Ezt követi a dolgozatom lényegi része, a kérdőíves felmérésem bemutatása, a kérdések és a kapott eredmények részletes, szakirodalommal alátámasztott elemzése, illetve korábbi kutatásokkal való összevetése. Ennek során alaposan kitérek arra, mindez hogyan hat a *nikkeidzsinek* helyzetére, a velük kapcsolatos gondolkodásra. Végül a konklúzióban összefoglalom, milyen változásokat figyelhetünk meg a megítélésükben a szakirodalom és a kérdőív eredményei alapján.

⁹ Robertson 80.

¹⁰ A kérdőív teljes japán szövegét, illetve a kérdések magyar fordítását lásd a Függelékben.

¹¹ Douglass, M., & Roberts, G. S. (szerk.) 128.

II. Kik a brazil *nikkeidzsinek*?

A *nikkeidzsín* egy japán szóösszetétel, melyben a *nikkei* (日系) azt jelenti, „japán származású”, a *dzsín* (人) jelentése pedig „ember”. Ezáltal *nikkeidzsínnek* nevezzük a külföldre vándorolt japánokat, illetve az ő leszármazottaikat. Köztük is a brazil *nikkeidzsinek* vannak az egyik legnagyobb arányban,¹ ezért is képezik ők kutatásom tárgyát. Dolgozatom írásakor a legfrissebb adatok szerint (2023. június végi kimutatás) több mint 210 500 brazil *nikkeidzsín* él Japánban, ezáltal az ötödik legnagyobb népességgel rendelkező külföldi származású kisebbségnek számítanak.²

De hogyan kerültek a japánok Brazíliába? A 20. század során egy a japán kormány által támogatott program keretén belül két nagyobb hullámban vándoroltak japánok Dél-Amerikába, főként Brazíliába. Ennek gazdasági és demográfiai okai voltak. Az első hullám (1923-1941) alatt 158 ezren vándoroltak Brazíliába,³ elsősorban olyan elszegényedett vidéki területekről, amiket a leginkább érintett a japán-kínai (1894-1895) és japán-orosz háborút (1904-1905) követő recesszió.⁴ Emellett a rohamosan növekvő népesség problémájára is megoldást jelentett. A második világháború ideiglenesen félbeszakította a népességmozgást, azonban 1953-ban újraindult a támogatás, amit 1973-ban, a japán gazdaságban bekövetkezett rohamos fejlődés miatt szüntettek végül meg. Ezalatt a két évtized alatt majdnem 60 ezren vándoroltak Brazíliába. Ebben az esetben is a rohamos népességnövekedést akarták enyhíteni, mivel 6,25 millióan tértek haza a frontról, a háborút követő bébibumm eredményeként pedig 6,4 millió gyermek született. Ilyen mértékű növekedést a háborút elszenvedett japán gazdaság nem tudott eltartani.⁵

A népességmozgás iránya az 1980-as években fordult meg a két ország gazdasági helyzetében bekövetkezett változások eredményeként. A '80-90-es években Brazília egy elhúzódo recesszióval küzdött, amit magas munkanélküliségi arány, hiperinfláció (1993-ra elérte az évi 2000%-ot), hatalmasra halmozódott államadósság (1987-re 123,9 milliárd) jellemezte. Bár a *nikkeidzsíneket* nem érintette olyan súlyosan, mint az átlag brazilokat, a keresetük csak a mindennapi szükségletekre volt elég, nem tudtak elmenni szórakozni, házat vagy autót vásárolni. Ezért nem annyira szükségből, mint inkább az életszínvonaluk fenntartása, illetve a

¹ Tsuda (2003) 289.

² Zairjú gaikokudzsin tókei (Kjútóroku gaikokudzsin tókei).

³ Shipper 38-39.

⁴ Isida 55.

⁵ Shipper 38-39.

gazdasági és társadalmi előrejutás érdekében kezdtek Japánba vándorolni és ott munkát vállalni.⁶

A '80-as években ugyanis a japán gazdaság a háború utáni virágkorát élte. A rohamos gazdasági fejlődés következtében nőtt az életszínvonal, erősödött a jen. Ezzel együtt azonban a szakképzetlen foglalkoztatás terén jelentős munkaerőhiány alakult ki,⁷ ami a feldolgozóipari kis- és közepes vállalatok esetében 1990-re elérte a 60%-ot. A társadalom elöregedésével és a fiatalok egyre nagyobb társadalmi mobilitásával a japánok már nem akartak piszkos, nehéz és veszélyes munkaköröket betölteni. Ezeket az állásokat akarták olcsó külföldi munkaerővel betölteni.⁸ Ez a *nikkeidzsinek*nek is csábító volt, mert bár számukra ez lefelé történő társadalmi mobilitást jelentett – többségük Braziliában fehér galléros alkalmazottként dolgozott –,⁹ pár év alatt annyit tudtak keresni Japánban, ami Braziliában évtizedekbe telt volna. Ezután hazatérve a megkeresett pénzből házat, autót vásároltak vagy saját vállalkozást nyitottak.¹⁰

Mindezek eredményeként 1989-ben módosították a Bevándorlásról és menekültekről szóló törvényt. A revízió fő okai a szakképzetlen munkaerőhiány enyhítése, a korábbi években megnövekedett illegális munkavállalók visszaszorítása volt.¹¹ Ezt megelőzően Japánban heves vita folyt arról, hogy beengedjenek-e külföldi munkavállalókat, mivel sokan tartottak attól, hogy a nagyszámú beáramlásuk negatív hatással lesz a társadalmi rendre.¹² Ezért is fókuszáltak a törvénymódosítás során a *nikkeidzsinek*re, mivel úgy gondolták, korlátozott számuk miatt kevesebben fognak Japánba menni, illetve japán származásuk miatt hamar be fognak tudni illeszkedni. Az akkori gondolkodásmód szerint természetesnek tűnt, hogy mivel japán szülők nevelték őket, még ha egy idegen kultúrában is, ezért a kulturális ismeretek és a japánokra jellemző viselkedés a japán vérrel együtt „öröklődik”. Így elméletileg az ország meg tudta őrizni kulturális és etnikai homogenitását, ezáltal megnyugtatta az aggódó feleket.¹³

Az 1990 júniusában életbe lépett revízió a *nikkeidzsinek* számára megkönnyítette az országba való bejutást és munkavállalást azáltal, hogy megpályázhatták a „japán állampolgár házastársa vagy gyermeke” vízumot. Emellett létrehozták nekik a „hosszú távú lakos” vízum-

⁶ Tsuda (1999) 2-5.

⁷ Eika 318.

⁸ Tsuda (1999) 5-6.

⁹ Douglass, M., & Roberts, G. S. (szerk.) 135.

¹⁰ Tsuda (1999) 2-3.

¹¹ Uo. 5-6.

¹² Weiner (szerk.) 183.

¹³ Tsuda (1999) 11-12.

kategóriát, amivel az első három generáció három évig szabadon tartózkodhatott Japánban, a családtagjaik számára pedig egy éves vízumot biztosítottak. Mivel mindegyik könnyen meghosszabbítható volt, sok esetben az egész család éveket Japánban maradt. Ezzel együtt azonban megerősítették azt a rendelkezésüket, miszerint nem engednek be szakképzetlen munkavállalókat.¹⁴ Az éveket fenntartott hivatalos álláspont szerint a *nikkeidzsinek* beengedése a szülőföldjük megismerése és a Japánban élő családtagjaik meglátogatása érdekében történt. Másrészt nem fogalmaztak meg ellenlépéseket arra az esetre, ha szakképzetlen munkakörökben foglalkoztatnák őket,¹⁵ ezáltal egy „oldalsó ajtót” hozva létre az országba, illetve a japán munkaerőpiacra való bejutásukra,¹⁶ amivel mindkét fél jól jár, mégis fenn tudják tartani a hivatalos narratívát.¹⁷

1992-re több mint 90 800 *nikkeidzsин* váltott ki „japán állampolgár házastársa vagy gyermeke” vízumot, „hosszú távú lakos” vízumot pedig 1993-ra több mint 55 200.¹⁸ Egyfajta migrációs kultúra alakult ki köztük,¹⁹ mely során pár évet Japánban töltöttek, az ott megkeresett pénzt Brazíliába visszatérve befektették, majd mikor az elfogyott, újra visszamentek Japánba dolgozni.²⁰ Ez a migrációs minta a 2000-es években kezdett csökkenni, ahogy egyre többen telepedtek le.²¹

Napjainkban főként a feldolgozóipari termelés központjai körül csoportosul Japánban a brazil *nikkeidzsин* népesség: Aicsi, Sizuoka, Kanagava, Szaitama és Gunma prefektúrákban.²² Ezeken a területeken jelentős *nikkeidzsин* közösségek jöttek létre az igényeiket kiszolgáló üzletekkel és létesítményekkel,²³ valamint portugál nyelvű folyóiratokkal.²⁴ Legnagyobb arányban közvetetten vannak foglalkoztatva munkaerő-kölcsönző cégeken keresztül, rövid időtartamú (maximum pár éves) szerződések alapján dolgoznak, órabérben fizetik őket. Bónuszt és juttatásokat nem kapnak,²⁵ és bár hozzáférésük van a különféle társadalmi- valamint a munkavállalással kapcsolatos biztosítási rendszerekhez, leginkább csak az egészségbiztosítási rendszernek tagjai, annak is viszonylag kevesen, mert nem akarják, hogy

¹⁴ Douglass, M., & Roberts, G. S. (szerk.) 129-130.

¹⁵ Tsuda (1999) 11-13.

¹⁶ Ortloff & Frey 455-456.

¹⁷ Tsuda (1999) 13.

¹⁸ Weiner (szerk.) 189-191.

¹⁹ Tsuda (1999) 17-19.

²⁰ Onai 85.

²¹ Chiavacci 14.

²² Douglass, M., & Roberts, G. S. (szerk.) 132.

²³ Uo. 139-140.

²⁴ Tobace 58-60.

²⁵ Tezuka 65.

levonják a fizetésükből.²⁶ Általában olyan autóalkatrészeket és elektronikai cikkeket gyártó kis- és közepes vállalatoknál végeznek²⁷ gyári munkát,²⁸ amik a nagyvállalatok alvállalkozói közé tartoznak.²⁹ Sok túlórát vállalnak, hogy rövid idő alatt minél több pénzt keressenek,³⁰ azonban ez a tendencia is kissé enyhült a letelepedettek számának növekedésével.³¹

Az átmeneti foglalkoztatásuk, földrajzi mobilitásuk és „feláldozhatóságuk” rugalmas, „éppen időben érkező” munkaerőt biztosít, amivel ki tudják egyensúlyozni a termelésben és a piacon jelentkező fluktuációkat.³² Ez azonban gazdasági és társadalmi helyzetüket igen instabillá teszi.³³ A munkaerő-közvetítő cégektől való erős függésük (sok esetben a lakhatás és a gyerekeik iskoláztatása terén is),³⁴ a második- és harmadik generáció japán nyelvi nehézségei és a kulturális ismeretek hiánya miatt egyes esetekben kirekesztődnek a társadalomból.³⁵ Sokan brazil buborékban élnek a *nikkeidzsín* közösségeken belül,³⁶ japánokkal alig van kapcsolatuk, így a japánok szemében „arctalan” (*kao no mienai* 顔の見えない) lakosokká válnak.³⁷ Mindez hozzájárul, hogy a többségük számára lehetetlenné válik a felfelé irányuló társadalmi mobilitás, és a szakképzetlen munkaerőpiacon ragadnak.³⁸ A gyerekeik oktatásának kilátásai (beilleszkedési nehézségek, továbbtanulás esélytelensége a nyelvtudásbeli hiányosságok miatt, iskolakerülés és iskolaelhagyás magas aránya)³⁹ pedig ezt a jövőképet a következő generációra is kivetíti.⁴⁰

²⁶ Watanabe 90-91.

²⁷ Uo. 94.

²⁸ Uo. 87.

²⁹ Uo. 94.

³⁰ Ótani 36.

³¹ Watanabe 92.

³² Douglass, M., & Roberts, G. S. (szerk.) 136-137.

³³ Chiavacci 16.

³⁴ Douglass, M., & Roberts, G. S. (szerk.) 137.

³⁵ Liu-Farrer 80.

³⁶ Douglass, M., & Roberts, G. S. (szerk.) 140.

³⁷ Aszakura (2010) 104-105.

³⁸ Chiavacci 16-17.

³⁹ Isida 62-65.

⁴⁰ Liu-Farrer 173-174.

III. Az etnikai homogenitás kérdése

Japán esetében különösen fontos az etnikum és az etnikai homogenitás illetve heterogenitás kérdésének vizsgálata. A 20. század során meghatározó volt az a gondolkodás, miszerint Japánban a „föld=emberek=kultúra=társadalom=államvezetés”, tehát minden mindennel összefügg egy nagy homogén egységet alkotva. Bár napjainkban már számos kritika éri ezt a gondolatot,¹ mégis mélyen beleivódott a lakosság elméjébe. Ezért is tűnik sokuk számára természetesnek, hogy Japánban a vérségi kötelék, a közös etnikai eredet, a közös kultúra és a nemzetiség szorosan összefonódó egységet alkot,² ami pedig egy homogén nemzetállamot eredményez.³ Ezáltal logikus következtetés, hogy az etnikai szempont az egyik legmeghatározóbb tényező a külföldieket elválasztó határok meghúzásánál.⁴

Ezeknek a fogalmaknak a szoros kapcsolata helyezi egyedülálló pozícióba a brazil *nikkeidzsineket*. A vérségi kötelék és a közös etnikai eredet jelen van, erről az oldalról japánnak tekinthetőek – hiszen ez állt a Bevándorlásról és menekültekről szóló törvény revíziójának háttérében is –, azonban a közös kultúra már egy homályosabb kérdés.⁵ Bár összességében elmondható, hogy büszkéek voltak kulturális örökségükre, és Brazíliában is megőrizték japán identitástudatukat,⁶ az már családonként eltérő volt, hogy milyen szinten tartották fenn a japán kulturális hagyományokat.⁷ A különböző generációk közt is különbségek fedezhetők fel, hiszen az első generációnak, tehát az eredetileg kivándorolt *nikkeidzsinekek* még közvetlen kapcsolata volt a japán kultúrával, míg a későbbi generációk, akik Brazíliában születtek és nevelkedtek, egyre inkább elveszítették ezt a köteléket.⁸

Ezért is fontos, hogy felmérjük, hogyan változott általában a külföldiek megítélése Japánban, illetve ez milyen következményekkel lehetett a brazil *nikkeidzsinek* helyzetére. Ennek a kérdéskörnek a vizsgálatára 2023 decembere és 2024 februárja között kérdőíves felmérést végeztem. A kérdőív célja az volt, hogy kiderítsem, mennyire vannak tisztában az átlag japánok az ország etnikai felépítésével, hogyan vélekednek az etnikai homogenitás gondolatáról, illetve milyen szempontokat vesznek figyelembe a japánság meghatározásakor. Mindezek nagyban befolyásolják, hogy a szemükben ki számít japánnak és ki nem.

¹ Sugimoto (szerk.) (2009) 21.

² Tsuda (1999) 11-12.

³ Hudson 234.

⁴ Weiner (szerk.) 201.

⁵ Robertson 80.

⁶ Tsuda (1999) 8-9.

⁷ Cubota 120-128.

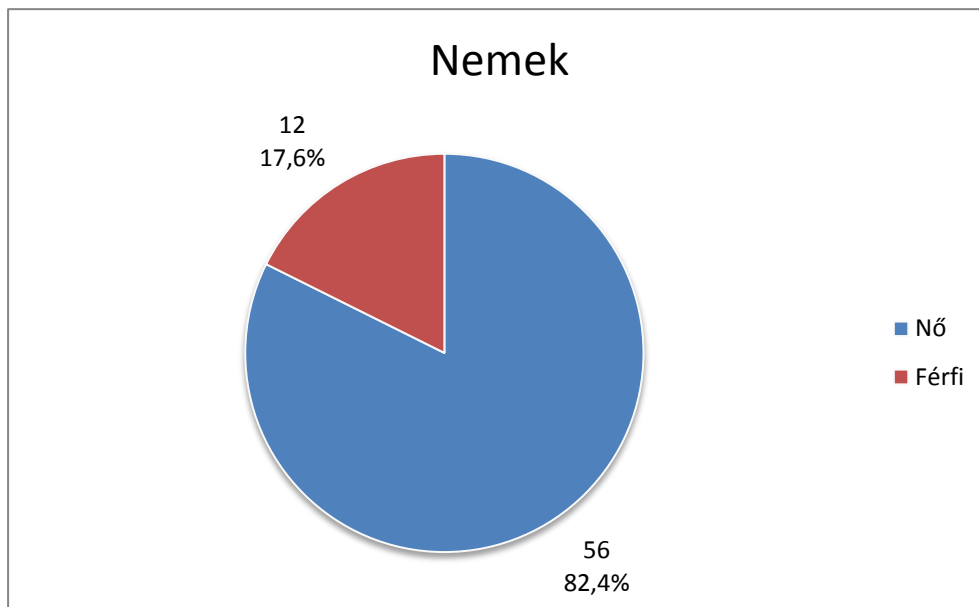
⁸ Tsuda (2003) 293.

A célcsoportot nem szűkítettem le, hanem a Japánban élő általános japán lakosság szintjén hagytam, mivel azt reméltem, nemek, életkor, származási hely, esetleg iskolázottság szempontjából is sokszínű válaszokat fogok kapni, és ezek alapján összehasonlításokat végezhetek. Ezt azonban csak részben sikerült megvalósítani, mivel végső soron nem tudtam olyan sokféle emberhez eljuttatni a kérdőívet, mint eredetileg terveztem. A szétküldésére elsősorban azokat a japán vagy Japánban élő ismerőseimet kértem fel, akikkel akkor ismerkedtem meg, mikor egy évet a Fukushima Egyetem cserediákjaként töltöttem. Emellett szaktársaimtól és japán tanáraimtól is kértem segítséget, hogy terjesszék japán ismerőseik között. Sajnos több idősebb japán ismerősömtől nem érkezett visszajelzés, ezért az ő korosztályukat kevésbé tudtam elérni. Mindez megmutatkozik a válaszadók eloszlásában.

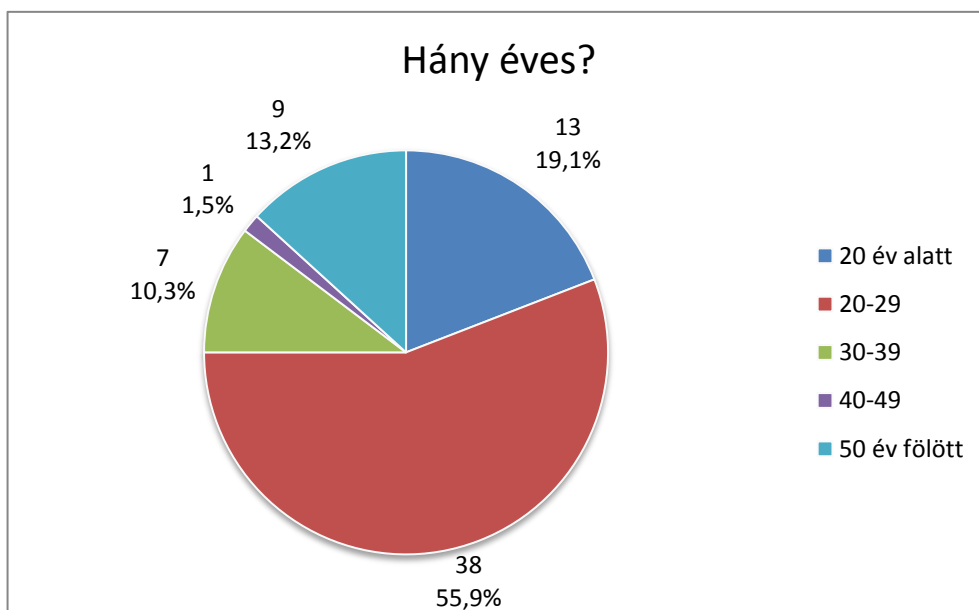
Összesen 68 válasz érkezett a kérdőívre. Döntő többségben (82,4%) nők töltötték ki, a férfiak aránya (17,6%) viszonylag alacsony (1. ábra). Az életkorbeli eloszlásban nagyobb variáció látható, bár jelentős részük a fiatalabb korosztályhoz tartozik. A válaszadók háromnegyede egyetemista korú, 55,9%-uk 20-29 év közötti, 19,1%-uk pedig 20 év alatti. A 30 év feletti generációk már kisebb arányban vannak jelen (2. ábra). Végzettség szempontjából nehéz pontos arányokat megállapítani, ugyanis mint az egyik informátoromtól megtudtam, Japánban nem szokás úgy rákérdezni, mint Magyarországon – vagyis hogy mi az eddig elért legmagasabb végzettsége az embernek. Figyelmeztetett, hogy valószínűleg lesznek olyanok, akik azt a képzési szintet adják meg, amit jelenleg végeznek. Még ha ezt is figyelembe vesszük, akkor is elmondható, hogy minden válaszadó végez vagy végzett legalább felső középiskolát. Amint az várható volt, többségük végzett vagy jelenleg végez valamilyen egyetemi képzést: 52,9% alapképzést, 19,1% mesterképzést, 7,4% pedig doktori képzést (3. ábra). Tehát nyilvánvalóan tanult emberekről van szó, viszont a fentebb említett probléma miatt a végzettséget nem tudtam figyelembe venni az elemzés során. Legnagyobb arányban az északi Tóhoku régióból származnak (61,8%), ezen belül is főként Fukushima prefektúrából (38,2%), illetve a szomszédos Mijagi prefektúrából (13,2%) (4. ábra). Figyelembe véve, hogy elsősorban kiket tudtam elérni a kérdőívemmel, ez egyáltalán nem meglepő. Második legnagyobb arányban a Japán középső részén elhelyezkedő Csúbu régióból származnak (13,2%), harmadik legnagyobb arányban pedig a Tóhoku és Csúbu között elhelyezkedő Kantó régióból (10,3%).

Mielőtt áttérnék a kérdések bemutatására és az eredmények elemzésére, le kell szögeznem, hogy a válaszadók számát és eloszlását figyelembe véve a kérdőívem természetesen

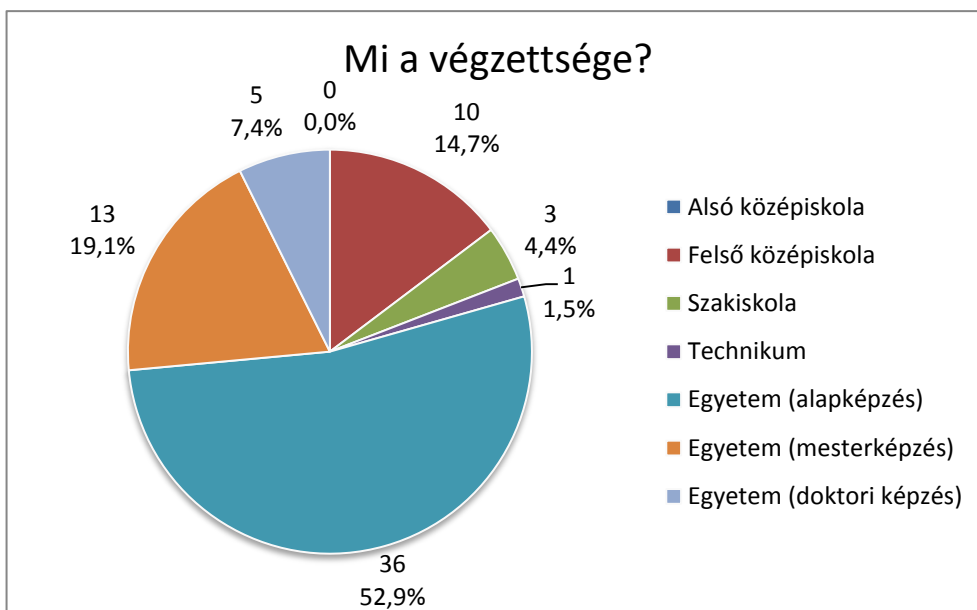
nem lehet reprezentatív értékű a teljes japán társadalomra, azonban betekintést adhat azokra a tendenciákra, amik napjainkban a külföldi lakosokkal szembeni gondolkodásmódot övezik.

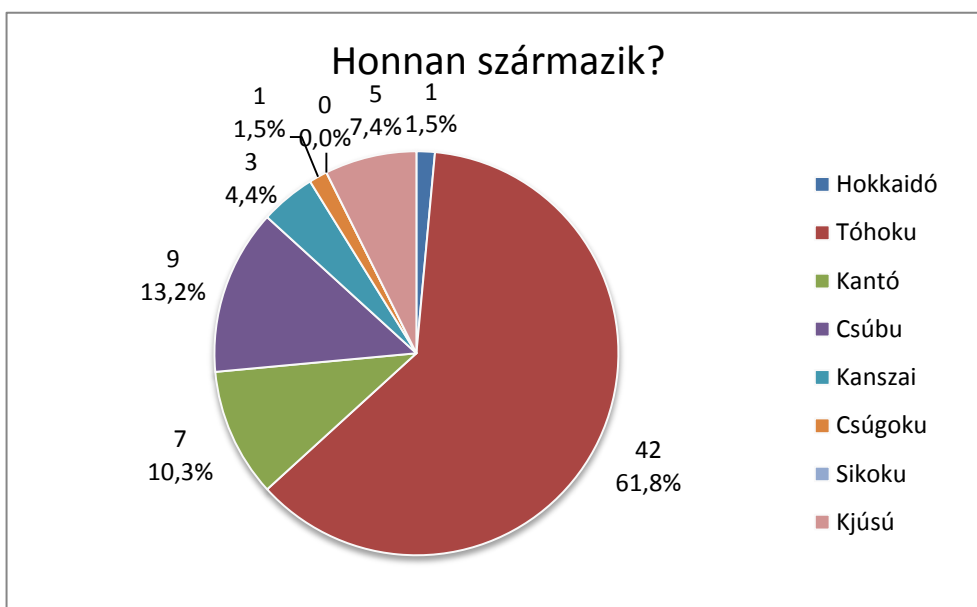
1. ábra

2. ábra

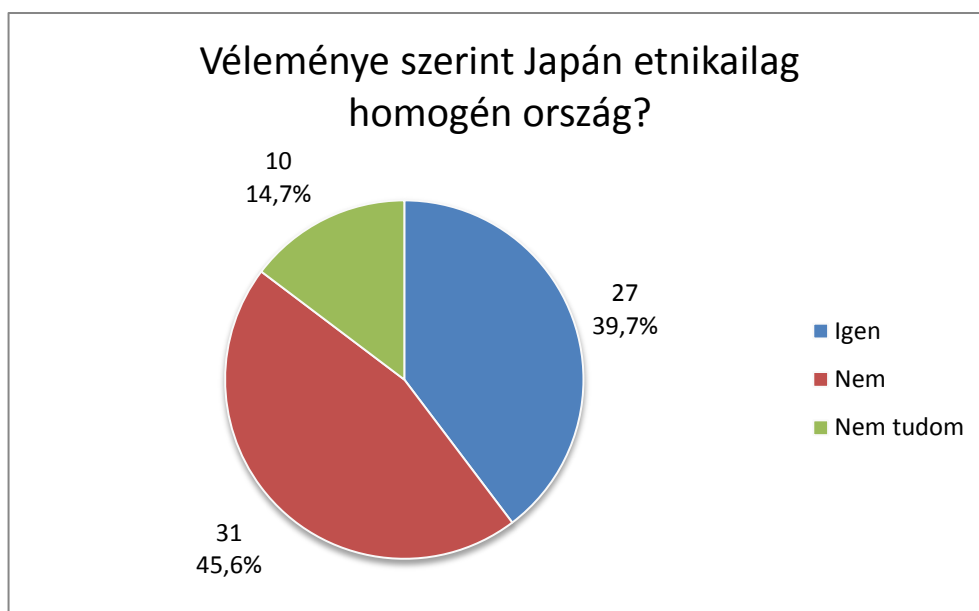

3. ábra

4. ábra

Kérdőívem megalapozására először azt szerettem volna kideríteni, vajon mennyire van jelen napjainkban a japánok gondolkodásában az etnikailag homogén Japán eszméje. Ezzel kapcsolatos első kérdésemre („Véleménye szerint Japán etnikailag homogén ország?”) elég megoszló válaszok születtek. A grafikont nézve viszonylag egyenlő arányban voltak az „igen” (39,7%) és a „nem” (45,6%) válaszolók (5. ábra). Ha a válaszadók számát nézzük, ez utóbbi csak négy fővel több, mint az előbbi, ezért bár a százalékos arány alapvetően jelentősebb különbséget jelentene, a válaszadók összes számát tekintve nem beszélhetünk ilyesmiről.

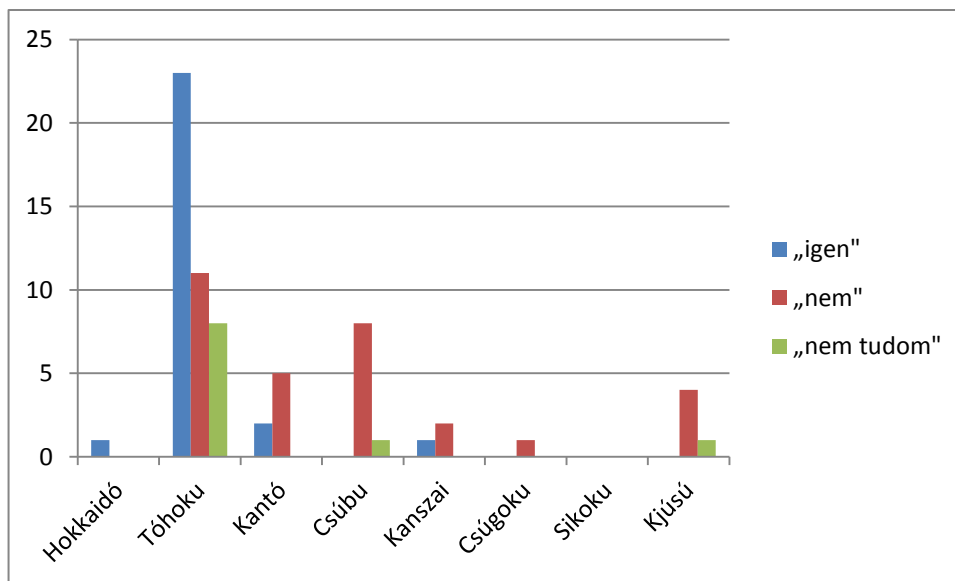

5. ábra

Az életkorbeli eloszlásukat megfigyelve láthatjuk, hogy míg a 30 év alattiak esetében inkább a homogenitással való egyetértés felé húznak a válaszok, a 30 év felettiek közt döntő többségben vannak, akik ezzel nem értenek egyet (6. ábra). Az ebbe a korcsoportba tartozó válaszadók alacsony száma miatt ebből aligha lehet biztos következtetéseket levonni, mindegyre a jövőben érdemes egy szélesebb körű kutatás keretein belül megvizsgálni, hogy ez az összefüggés vajon általánosságban is kiterjeszthető-e az idősebb generációk gondolkodásmódjára. Területi eloszlás tekintetében is érdekes eredmények születtek. Tóhoku régióban túlnyomó többségben vannak azok, akik szerint Japán etnikailag homogén (7. ábra). A prefektúrákat nézve egyedül Fukušima prefektúrában voltak olyanok, akik ezzel nem értettek egyet. Ez magyarázható esetleg azzal, hogy ezeken az északi területeken nem annyira jelentős a külföldi származású lakosok jelenléte, mint az ország más részein. Ahogy a grafikonról is leolvasható, szinte az össze többi régióban – már ahonnan érkeztek válaszok, és Hokkaidó kivételével – azoknak volt nagyobb a száma, akik szerint Japán nem etnikailag homogén.

	20 év alatt	20-29	30-39	40-49	50 év fölött
„igen”	5	20	–	–	2
„nem”	5	12	7	1	6
„nem tudom”	3	6	–	–	1

6. ábra

7. ábra

Az ezzel kapcsolatos gondolkodásmód felmérésére következőnek megkértem a válaszadókat, hogy egy rövid kifejtős kérdésben indokolják meg az előző kérdésre adott választukat. Ezt követően ezeket a magyarázatokat nagyjából csoportosítani próbáltam aszerint, hogy mi a válasz fő motívuma. Az alábbiakban ezeket mutatom be.

Azoknak a válaszait, akik az első kérdésre igennel válaszoltak, tehát akik szerint Japán etnikailag homogén ország, körülbelül 8 csoportba tudtam sorolni. A leggyakoribb tényező, amivel a homogenitást magyarázták, a japán nyelv uralkodása, és más nyelvek háttérben ragadása volt, mondván az országban „szinte az összes ember japánul beszél”. Volt, aki ezt úgy magyarázta, hogy „ez egy olyan társadalom, ahol csak a japán nyelvvel lehet megélni”, tehát ha érvényesülni akar az ember a mindennapi életben, kénytelen japánul beszélni. Egy másik válaszadó másik oldalról közelítette meg a kérdést, és elismerte, hogy a japán nyelv sem feltétlen egységes, miszerint „vannak nyelvjárások, de azok csak nyelvváltozatok, a fő nyelv akkor is a japán”. Valóban elmondható, hogy például egyes nyugati országokkal összehasonlítva, ahol a lakosság etnikai sokszínűsége egyben a használt nyelvek sokszínűségét jelenti, Japánban viszonylag egységesen a japánt használják, ami a felszínen azt sugallhatja, hogy az ország etnikailag homogén.

Egy másik nagyon népszerű válasz volt a külföldiek látszólag kevés száma. Ennek látszólagos volta abból ered, hogy szinte mindegyik ilyen válasz megfogalmazásában szerepelt, hogy a válaszadó maga így érzékeli a dolgokat az alapján, amit maga körül tapasztal. Például „az a benyomásom, hogy csak néhány nagyváros környékén vannak letelepedett külföldiek”, „nem igazán láttam külföldieket a közterületeken azon a környéken sem, ahol lakom”, illetve

„olyan érzésem van, hogy más országokkal összehasonlítva alacsony az itt élő külföldiek száma”. Amint azt a későbbiekben látni fogjuk, ez a szám azonban nem is annyira jelentéktelen.

Szintén sokan említették az etnikai csoportokkal kapcsolatos ismeretek hiányát. Az egyik válaszadó ezt úgy fogalmazta meg, hogy „a világ más országaihoz képest kevésbé ismertek az etnikai csoportok”. Ezt jól tükrözi, hogy több válaszadó kiemelte, nem tudnának etnikai csoportokat felsorolni, vagy pedig már magát az „etnikai csoport” fogalmat sem hallották még. Az egyikük egyenesen azt állította, „az országban nem létezik az etnikai kisebbség fogalma/konceptiója”. Azt hiszem, ez igen érdekes fényt vet az etnikai és nemzetiségi kisebbségek helyzetére és a velük kapcsolatos tudatosságra.

A japán nyelv egységessége mellett a japán kultúra és gondolkodásmód egységességével is sokan magyarázták az etnikai homogenitást, mondván „a többség olyan jellemvonásokkal rendelkezik, ami megfelel a japánokkal kapcsolatos képnek”, illetve „ha japánokról beszélünk, egy tipikus japán alakja ötlík az eszembe”, továbbá „úgy érzem, az emberek nagytöbbsége ugyanazt a nyelvet beszéli, és közös felfogást vall”. Ez azonban egy igen felszínes, és erősen általánosító nézőpont. Kétségtelen, hogy vannak olyan kulturális elemek, amik általánosságban a japán nép többségére jellemzőek, azonban mint minden más országnál, Japán esetében is beszélhetünk regionális különbségekről, különösen, ha figyelembe vesszük a vertikális kiterjedését. Az északi területeken valószínűleg jelentősen eltérések fedezhetők fel a „japán jellemvonások” vagy a „közös felfogás” terén.⁹

Szintén sokan kiemelték Japán szigetország jellegét, valamint a szemükben ebből fakadó „zárkózott történelmét”. Egyikük szerint Japán már országokkal összehasonlítva homogén, „mivel szigetország, a japánok szinte mind japánul beszél, és a történelem során nem fordult elő az sem, hogy egy másik ország uralkodott volna felettünk”. Egy másik hasonlóképpen fogalmazott: „nem volt rá példa, hogy a nyelv, kultúra stb. megváltozott volna egy másik etnikai csoport bejövetele miatt”. Ez azonban nem veszi figyelembe, hogy bár nem szállták meg Japánt, Kína és a Koreai-félsziget kultúrája jelentős befolyással volt a japán kultúrára és gondolkodásmódra az évszázadok során.¹⁰ Emellett valószínűleg a második világháborút követő amerikai megszállás időszaka is nyomokat hagyott a társadalmon.

Egyesek megemlítették a külföldiekkel kapcsolatos bánásmódot is a homogenitás magyarázataképp, miszerint „megkülönböztetés van a japánok és más külföldiek között”. Végül

⁹ Robertson 64-65.

¹⁰ Sugimoto (szerk.) (2009) 26.

pedig olyanok is voltak, akik szerint csak a legtöbb esetben csak átmeneti bevándorlásról van szó, mondván: „Nem gondolom, hogy azok a külföldiek, akiket ezen a területen látok, itt is élnek. Arra gondolok, hogy turizmus vagy rövid távú munkavállalás, pl. Working Holiday miatt jöttek.” Egy másik válaszadó úgy fogalmazott: „Van egy olyan érzésem, hogy bár bevándorlók például vannak, de nincsenek olyan külföldiek, akik a történelem során gyökeret vertek volna Japánban.”

Mindezzel ellentétben azoknak a válaszaiban, akik az előző kérdésre nemmel válaszoltak, egy fő motívumot lehet felfedezni, amivel a homogenitást tagadják: Japán lakossága a történelem során is etnikailag sokszínű volt, én napjainkban is az. A legnagyobb számban azt az érvet hozzák fel, hogy más etnikai csoportok is léteztek a Japán-szigeteken. Ahogy az egyikük megfogalmazta: „Japánban eleve létezett már számos olyan etnikai csoport, mint például az *ainuk* és a *rjúkjúiak*. Úgy tartják, az ő kultúrájuk a mai napig is fennáll, tehát Japán nem etnikailag homogén ország.” Az *ainuk* egy főként Hokkaidón, valamint Szahalinon, a Kuril-szigeteken és korábban Honsú északi részén élő etnikai kisebbség, akiket a történelem során a japánok széleskörű, és sokszor erőszakos asszimilációnak vetettek alá, mely jelentős károkat okozott kulturális örökségükben. 2008-ban a japán kormány hivatalosan is elismerte őket, mint őslakos japán népcsoportot.¹¹ A *rjúkjúiak* a korábbi Rjúkjú Királyság polgárainak leszármazottai, akik pedig délről, Okinaváról származnak. 1879-ben annektálták őket a japánok, és szintén asszimilációs törekvéseknek vetették alá őket.¹²

Érvként hozták még fel Japán sokszínű történelmét, mondván, „többféle etnikai csoport hozta létre Japánt, mint országot”, illetve „az ókortól virágzó volt a kapcsolattartás Kínával és a Koreai-félszigettel”, ezáltal pedig „ez egy olyan ország, ahova a történelem során is jöttek innen-onnan a tengerentúlról emberek, akik keveredni tudtak a japánokkal”. Tekintve, hogy a homogenitással egyetértő válaszadót pedig pont azt emelték ki, hogy Japán a múltban bezárkózott, ez egy érdekes kettősséget vet fel. Azonban, ha az ember ismeri a japán történelmet, beláthatja, hogy a kettő egyszerre lehet igaz.

Amellett is sokan érveltek, hogy Japán lakossága napjainkban is igen sokszínű, hiszen „az egész országban vannak például koreaiak és brazil származásúak is”, valamint „számos etnikai csoport létezik Japánban”. Egyesek a japánság definícióját is hajlandók kiszélesíteni, mint ahogy az egyik válaszadó írta, „mindenki más-más gyökerekkel rendelkezik, és nem hiszem, hogy attól lesz valaki japán, hogy japánul beszél, Japánban született vagy él”. Ezzel

¹¹ Lásd: <https://www.britannica.com/topic/Ainu>.

¹² Lásd: <https://www.britannica.com/place/Ryukyu-Islands>.

kapcsolatban pedig a külföldiek magas számát is többen említették, mondván, „szerintem a városban sétálva a mellettem elhaladó embereknek kb. a fele külföldi”. Kiemelték, hogy manapság számos okból vándorolnak Japánba az emberek, ugyanis „az akadémiai oldalról nézve, növekszik azoknak a száma, akik Japánba jönnek tanulni”, illetve „sok a különböző helyekről származó bevándorló, valamint a továbbtanulás vagy házasság miatt letelepedő külföldi”.

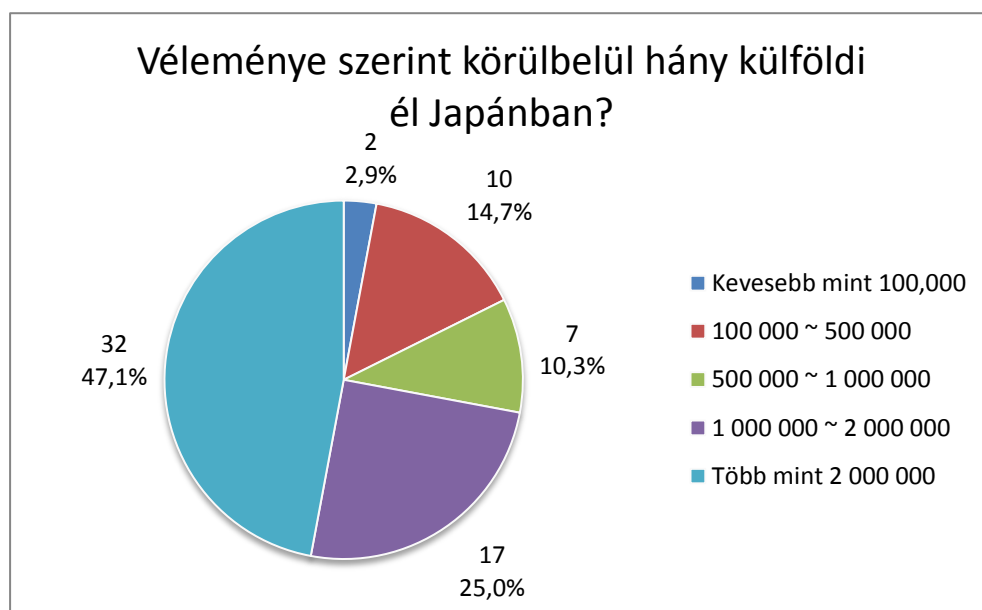
Kutatásom szempontjából különösen érdekesek voltak azok a válaszok, amik megkérdőjelezték a japánság vagy az etnikai homogenitás definícióját. Ezek a külföldi származású lakosok helyzetével és az etnikai és nemzetiségi hovatartozással kapcsolatos kérdésekben egy olyan tudatosságra vagy széleskörű szemszögre utalnak, amik szerintem szükségesek az ilyen összetett kérdések tárgyalásához. Ahogy egyikük megfogalmazta: „Ha a homogén nemzetállam definíciója az, hogy 100%-ban egy nemzetiségből áll, akkor szerintem a válasz 'nem', de ha az a definíció, hogy 95%-ban egy nemzetiségből áll, akkor Japán is lehet az.” Egy másikuk pedig a jogi szempontból sokszor a japánság mércéjének tartott tényező, az állampolgárság kérdésében mutat nüanszt: „a japán állampolgársággal rendelkező emberek között olyanok is vannak, akiknek nem a japán az anyanyelve. Másrésztől olyanok is vannak, akiknek a japán az anyanyelvük, mégisincs állampolgárságuk.”

Következő kérdésemmel („Véleménye szerint körülbelül hány külföldi él Japánban?”) azt szerettem volna felmérni, egyáltalán mennyire vannak tisztában a japánok az országban élő külföldiek mértékével. Ebből következtethetünk a tájékozottságukra, vagy legalábbis elképzeléseikre, ami pedig azt mutatja, mennyire gondolkodnak sokszínűen, mikor a lakosság felépítéséről van szó. A válaszadók csaknem fele (47,1%) szerint a számuk meghaladja a 2 millió főt (8. ábra). A valósághoz valóban ez az opció áll a legközelebb, ugyanis a Japán Bevándorlási Hivatal 2023. június végén a regisztrált külföldi lakosok számát több mint 3,2 millió főben állapította meg. Ez egy viszonylag tág kategória, ugyanis olyan személyek is beletartoznak, akik csak egy évet töltenek az országban cserediák vízummal vagy pár évet a munkájuk miatt. Emellett viszont a letelepedett, már állandó lakosnak számító külföldieket is beleszámítják, akik nem váltottak ki állampolgárságot, ezáltal pedig jogilag még nem tekinthetők „japánnak”.¹³ Mindazonáltal ezek az emberek hosszabb-rövidebb ideig Japánban élnek, így tehát logikus, hogy mind beletartoznak a „regisztrált külföldi lakos” kategóriába.

Másrésztől a válaszadók közel egyharmada (32,9%) szerint a számuk kevesebb, mint 1 millió, 17,6%-uk szerint pedig kevesebb, mint 500 ezer. Eszerint még mindig egészen sokan

¹³ Zairjú gaikokudzsin tókei (Kjútóroku gaikokudzsin tókei).

vannak, akik úgy gondolják, viszonylag alacsony az országban élő külföldi származású lakosok száma. Azonban ha figyelembe vesszük azoknak az arányát, akik ez előző kérdésre azt választották, hogy Japán etnikailag homogén, ez nem is annyira meglepő.

8. ábra

Kutatásom szempontjából egy másik rendkívül jelentős kérdés volt, hogy miként húzzák meg a japánok a külföldieket elválasztó határokat mind egyéni, mind társadalmi, politikai téren. Az előbbibe engednek betekintést a következő kérdéseimre („Véleménye szerint mi kell ahhoz, hogy valaki „japánnak” számítson?”) adott válaszok, míg az utóbbi kapcsán a szakirodalom ad több felvilágosítást. Ennek vizsgálatára tíz kategóriát állítottam fel, melyek közül egynél többet is ki lehetett választani. Ezeket elsősorban a Sugimoto Yoshio által szerkesztett *An Introduction to Japanese Society* című könyvben¹⁴ szereplő korábbi felmérések alapján készítettem, azonban további szempontokat is adtam hozzá, amik szélesebb értelmezési lehetőséget is megengednek a japánság meghatározását illetően. Az általam felállított kategóriák a következők: mindkét szülő japán származású, az egyik szülő japán származású, rendelkezik japán származású felmenővel (pl. egy nagyszülő vagy még idősebb családtag), Japánban született, Japánban nevelkedett, anyanyelvi szinten beszéli a japán nyelvet, japán állampolgár, japánnak vallja magát, rendelkezik japán kulturális ismeretekkel, több mint tíz éve Japánban él. A következőkben ezek jelentőségét részletesebben is bemutatom.

Míg Sugimoto könyvében a „tisztá japán gének” szempont szerepel, én ezt felbontottam három különböző kategóriára, amik lehetővé teszik, hogy olyan személyeket is japánnak

¹⁴ Az említett szempontokat lásd: Sugimoto (2021), Chapter 8, Table 8.6.

tekintsenek, akiknek csak az egyik szülője vagy legalább egy felmenője – legyen akármilyen távoli – japán. Ezáltal a *nikkeidzsinek* második- és annál fiatalabb generációi is beleférnek ebbe az értelmezésbe. A „japán gének” vagy „japán vér” sok szempontból jelentős szerepet játszik a japánság meghatározásában. Bár ez számos más ország esetében is logikus oldala a nemzeti identitásépítésnek, Japán esetében ez erősen bele van ágyazódva az etnikai és kulturális hovatartozás kérdéskörébe is.¹⁵ Tsuda kiemeli, az 1990-es években japánokkal készített interjúi során voltak olyan interjúalanyok, akik szerint a japán vérrrel együtt szinte gének módjára öröklődnek a japán kulturális ismeretek és a japán viselkedés is.¹⁶ Emellett az állampolgárság szempontjából is jelentős. Japánban az állampolgárságra való jogosultság *jus sanguinis*, tehát vérségi alapon működik, nem pedig *jus solis*, azaz területi alapon. Ezáltal hiába születik valaki Japán területén belül, ha egyik szülője sem japán, nem jogosult automatikusan az állampolgárságra.¹⁷

A Japán, mint születési hely szempont fontossága evidens, ezt egészítettem ki a „Japánban nevelkedett” kategóriával, mivel a brazil *nikkeidzsinek* esetében például számtalan család vándorolt az országba, akiknek a gyermekei sok esetben Japánban nőttek fel. Azonban az idősebb generációk közül sokan Brazíliában születtek és csak felnőttként mentek Japánba, ezért jelentős hatást gyakorolt életükre a brazil nyelv és kultúra. Ezért nem gondolom ezt sem elhanyagolható szempontnak.

A japán állampolgárság kérdése szintén jelentős, hiszen egészen az 1985-ös törvényt módosításig csak a japán apától született gyerekek voltak rá jogosultak, a japán anyától, de külföldi apától született gyerekek, vagy akiket a japán apjuk nem ismert el, nem voltak azok. Ezt követően viszont mindenki, akinek legalább az egyik szülője japán, jogosult állampolgárságra.¹⁸ Ehhez kötődik a Japánban tartózkodás hossza, ami szintén egy általam kiegészített szempont. Míg Sugimoto könyvében az szerepel, hogy „jelenleg Japánban él”, úgy gondoltam, ennél jelentősebb tényező, hogy milyen hosszú ideje élt valaki az országban. Ennek oka, hogy Japánban öt évet kell az országban tartózkodni, hogy állampolgárságra jogosult legyen valaki, az Állandó Lakos státusz megszerzéséhez pedig tíz évet. Ez utóbbi szinte a japánokkal egyenlő jogokat biztosít, viszont megtarthatják eredeti állampolgárságukat¹⁹ (a japán törvény nem

¹⁵ Tsuda (1999) 11-12.

¹⁶ Tsuda (2003) 292.

¹⁷ Weiner (szerk.) 202-203.

¹⁸ Douglass, M., & Roberts, G. S. (szerk.) 128.

¹⁹ Liu-Farrer 102-103.

engedélyezi a kettős állampolgárságot),²⁰ ezáltal földrajzilag mobilabbak maradnak.²¹ Így tehát az országban való tartózkodás hossza szorosan összefügg azzal, hogy valaki jogilag „japánna váljon”.

Mindazonáltal Sugimoto könyvében számos kivetnivaló is szerepel ezekkel a kategóriákkal kapcsolatban. Egyrészt több meghatározás is meglehetősen relatív. Míg a Sugimotonál szereplő „japán nyelvtudást” én anyanyelvi szintű japán nyelvtudásként pontosítottam, vannak olyan Japánban élő külföldi kisebbségek, például a világháborúk óta ott élő koreai kisebbség számos tagja, akik anyanyelvi szinten beszélik a nyelvet, mégis kérdéses, hogy vajon japánnak számítanak-e, ezáltal még így sem lett teljesen biztosan meghatározható a kategória. A „rendelkezik japán kulturális ismeretekkel” ugyanezen szempontból problémás. Milyen szintű tudás szükséges ahhoz, hogy valaki japánnak számíton? Emellett egy egységes, mondhatni „a” japán kultúra létezése is erősen megkérdőjelezhető, hiszen régióként illetve generációként valószínűleg más-más kulturális elemeket tartanak fontosnak, valamint hasonló elemek különféle változatokban is létezhetnek. Az pedig különösen szubjektív és egyénfüggő, hogy ki tartja magát japánnak és ki nem.²² Mindezek ellenére, még ha ezek a szempontok egy mélyreható elemzés esetén talán nem is állnák meg a helyüket, szerintem hasznos kiindulópontnak számíthatnak a japánság meghatározásának kérdésében. Ez az oka annak, hogy én is ezeket használtam a saját kérdőívemben.

Ha a brazil *nikkeidzsineket* ezen felállított szempontok alapján vizsgáljuk meg, a generációk közt jelentős különbségeket vehetünk észre. Az első generáció még szinte az összesnek megfelel: nagy valószínűséggel mindkét szülőjük japán származású, Japánban születtek és nevelkedtek, rendelkeznek állampolgársággal és kulturális ismeretekkel, anyanyelvként beszélnek japánul. Ők még a szó legteljesebb értelmében japánnak tekinthetők. A második- és harmadik generáció esetében már kevésbé tiszta a kép. Többségében Brazíliában születtek és nevelkedtek, állampolgársággal már nem rendelkeznek (hacsak később nem váltották ki). Ennek oka, hogy az elnyeréséhez a születést követő 14 napon belül regisztrálni kell a gyermeket a japán kormánynál, ezt pedig Brazíliából nyilván nem teheték meg.²³ A kulturális ismeretek fenntartása és a nyelvtudás elsajátítása családfüggő, voltak, akik kevésbé tartották ezeket fontosnak. A negyedik generációnál megint más a helyzet. A Japánba vándorolt és ott letelepedett második- és harmadik generáció gyerekei már szinte japánként nőnek fel, folyékonyan

²⁰ Sugimoto (2009) 31.

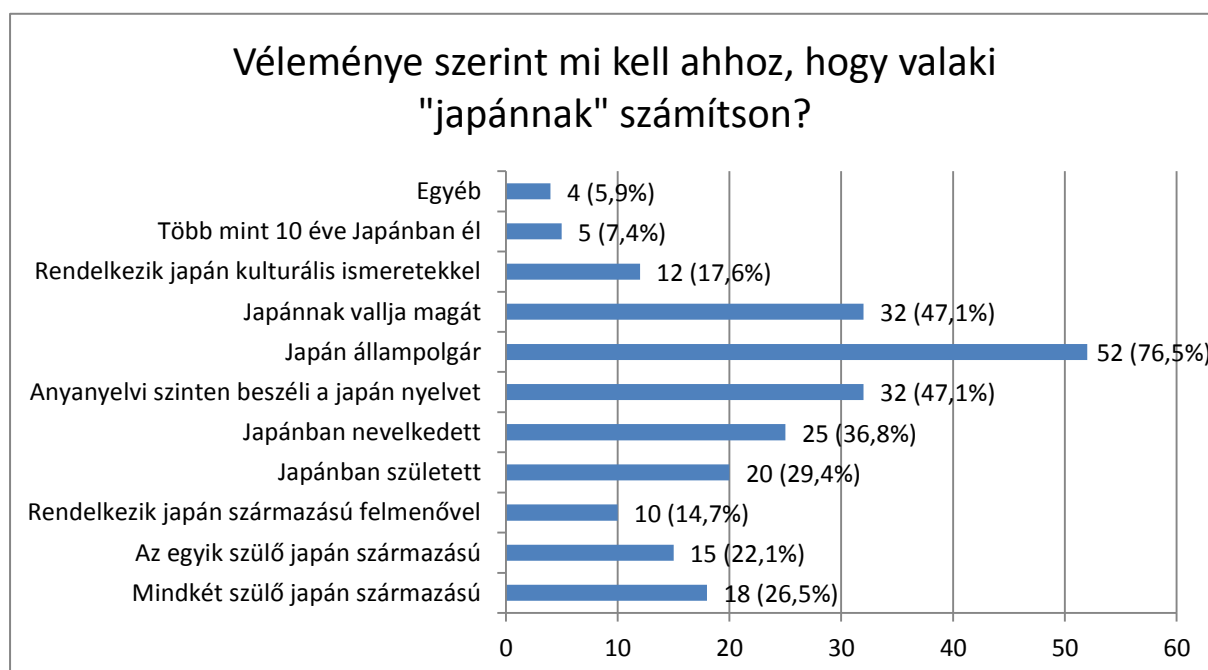
²¹ Liu-Farrer 102-103.

²² Sugimoto (2021).

²³ Douglass, M., & Roberts, G. S. (szerk.) 128.

beszélnek a nyelvet, sokkal járatosabbak a japán fiatalok életmódjában. Az első generáció kivételével a japán identitástudat megléte is egy érdekes és, mint említettem, meglehetősen szubjektív kérdés, ami a jövőben mindenképpen bővebb kutatást érdemel. Cubota szerint egyfajta identitáskrízis szinte elkerülhetetlen,²⁴ hiszen az otthoni környezetben a brazil nyelv és kultúra, azon kívül pedig a japán dominál.²⁵ Attól függően, hogy gyerekként szüleik mennyire tartották fontosnak japán kulturális örökségük átadását, vannak, akik inkább a brazil vagy inkább a japán identitás felé hajlanak, esetleg mindkettőtől függetleníti magukat, vagy mindkettőt egyenlőként elfogadják, ezáltal stabil kettős identitást kialakítva maguknak.²⁶

Kérdőívemben a válaszadók legnagyobb arányban (76,5%) a japán állampolgárságot jelölték meg, mint a japánság egyik meghatározó tényezőjét (9. ábra). Ezt követi egyenlő arányban a japán nyelv anyanyelvi ismerete és a japán identitástudat (47,1%). Meglepő módon a vérségi kötelék kevésbé bizonyult fontosnak, 26,5%-uk szavazott arra, hogy mindkét szülőnek, 22,1%-uk arra, hogy az egyik szülőnek, és csak 14,7%-uk arra, hogy valamelyik felmenőnek japánnak kell lennie ahhoz, hogy az adott személyt is japánnak tekintsék. Ez alapján arra lehet következtetni, hogy a hivatalos konzervatív álláspont szerint a törvényhozás szintjén ez jóval fontosabb szempontot alkot, mint a japánok egyéni szintjén, ahol valamelyest liberálisabb már a gondolkodás a vérségi kapcsolat szükségességét illetően.

9. ábra

²⁴ Cubota 119.

²⁵ Tanaka 154-155.

²⁶ Cubota 122-128.

Az alábbi táblázatban a válaszok korcsoportok szerinti eloszlása látható (10. ábra). Szinte mindegyik korcsoport ugyanazt a három szempontot tartotta legfontosabbnak, azonban kissé más arányban. A 20 év alattiak és a 20-29 év közöttiek az állampolgárságot és a nyelvtudást emelték ki, a 30-39 év közöttiek az állampolgárságot és a japán identitástudatot, az 50 év fölöttiek körében pedig csak az állampolgárság volt kimagasló. Mindezek alapján elmondható, hogy – legalábbis a japánok ezen csoportján belül – a korcsoportok között nincsenek kimagaslóan eltérő tendenciák annak meghatározására, hogy ki számít japánnak.

	20 év alatt	20-29	30-39	40-49	50 év fölött
Mindkét szülő japán származású	5	12	1	–	–
Az egyik szülő japán származású	7	7	1	–	–
Rendelkezik japán származású felmenővel	2	7	1	–	–
Japánban született	7	10	1	–	2
Japánban nevelkedett	7	16	1	–	1
Anyanyelvi szinten beszéli a japán nyelvet	8	20	1	–	3
Japán állampolgár	13	29	4	–	6
Japánnak vallja magát	6	17	5	1	3
Rendelkezik japán kulturális ismeretekkel	4	7	1	–	–
Több mint 10 éve Japánban él	2	2	1	–	–

10. ábra

Egy 2003-ban a japán lakosság egy véletlenszerű csoportján végzett kutatás valamelyest hasonló eredményeket mutatott. A kutatás azt vizsgálta, mennyire fontosak bizonyos kritériumok a „japánság” meghatározásához. A válaszadók legnagyobb arányban itt az identitástudatot (84,8%) és az állampolgárságot (84,5%) tartotta fontosnak, harmadik helyen pedig a nyelvtudás állt (76,4%). Tehát ugyanaz a három szempont volt elsődleges, csak más sorrendben. Ekkor azonban még a „pedigrének”, ahogy Sugimoto könyve nevezi, nagyobb hang-

súlyt tulajdonítottak (69,7%). Ezek között helyezkedett el a Japán mint születési hely (74,4%) és az országban való tartózkodás hosszúsága (71,3%).²⁷

A saját kutatásom eredményeivel összehasonlítva úgy tűnik, a 2000-es évek elejéhez képest a közvélemény szintjén a japán vér fontossága csökkent, a nyelvtudás, az állampolgárság és a japán identitástudat viszont továbbra is jelentős. Emellett a születési helyet az én kutatásomban már csak a válaszadók 29,4%-a, a Japánban tartózkodás hosszúságát pedig még kisebb arányban, 7,4%-uk tartotta fontosnak. Természetesen a két felmérés mértéke össze sem hasonlítható, mindenesetre érdekes tendenciákra vet fényt.

Fontosnak tartottam annak a megvizsgálását is, hogy a japánok szerint mikor kezdtek el először külföldiek letelepedni az országban. Ennek az az oka, hogy a bevándorláspolitikával és a külföldiek helyzetével foglalkozó szakirodalom több esetben azt állítja, Japán esetében a bevándorlás egy újfajta jelenség, ezért haladnak olyan vontatottan az integrációs törekvések.²⁸ Azonban feljegyzések szerint már a 17. században vándoroltak be koreai fazekasok, akik nagy hatással voltak a japán kerámia fejlődésére.²⁹ Mikor a 19. század második felében 250 év viszonylagos elzárkózás után az ország újra kinyitotta kapuit a világ felé, nyugati kereskedők érkeztek, akik 1894-től Japán egész területén élhettek és dolgozhattak, ők pedig az alkalmazásukban álló kínaiakat is hoztak magukkal.³⁰ Korea 1910-es annektálásával nagy számban vittek Japánba koreaiakat, hogy a bányászatban és vasútépítésben segédkezzenek, azonban önkéntes alapon már ezt megelőzően is vándoroltak be munkavállalók.³¹ Bár más körülmények között és más mértékben, de a külföldiek bevándorlása Japánba már évszázadok óta tart.

A bevándorlás tagadása azonban nem csak egy napjainkban létező jelenség. Mind az 1890-as években, mikor kínaiak letelepedéséről, mind az 1920-as években, mikor koreai munkavállalók beengedéséről volt szó, mind az 1980-as években, mikor a munkaerőhiány csökkentésével kapcsolatban a külföldi munkavállalókról szólt a vita, tehát minden alkalommal, mikor az ország nemzetközibbé válása és a külföldiek egy nagyobb csoportjának beengedése szóba került, a vita kiindulópontja mindig az az elgondolás volt, hogy azt megelőzően nem tartózkodtak külföldiek Japánban.³²

²⁷ Az említett adatokat lásd: Sugimoto (2021), Chapter 8, Table 8.7.

²⁸ Chiavacci 1.

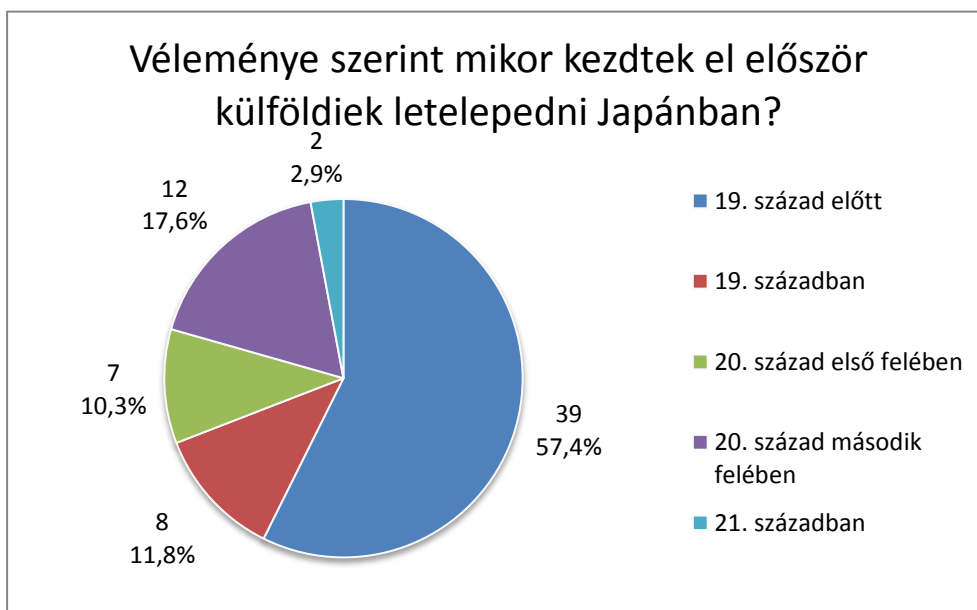
²⁹ Douglass, M., & Roberts, G. S. (szerk.) 9.

³⁰ Keizo 38-39.

³¹ Lie 106.

³² Uo. 25-26.

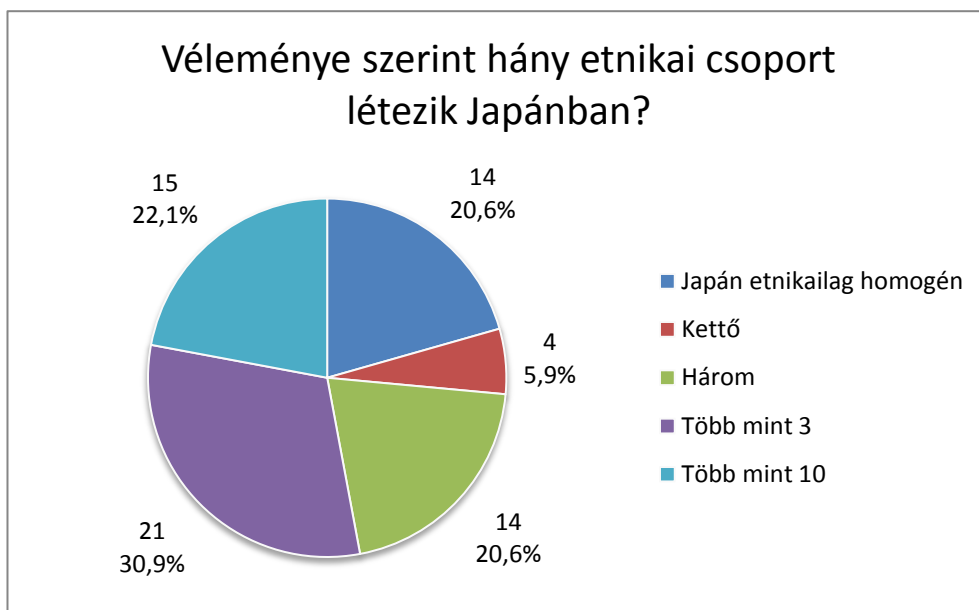
Ezért is érdekes, hogy a válaszadók 69,2%-a szerint már a 19. században vagy azt megelőzően, tehát már az országnak a 19. század végén végbement modernizációja előtt elkezdtek külföldiek letelepedni az országban (11. ábra). Ez azt mutatja, hogy bár a hivatalos politikai álláspontokban a bevándorlás újszerűségét hangsúlyozó tendenciákat figyelhetünk meg, az egyéni emberek szintjén azonban viszonylagos tájékozottság van jelen a történelmi valósággal kapcsolatban. Bár így is 20,5% azoknak az aránya, akik szerint a külföldiek letelepedése csak a 20. század második felétől kezdődően folyó jelenség.

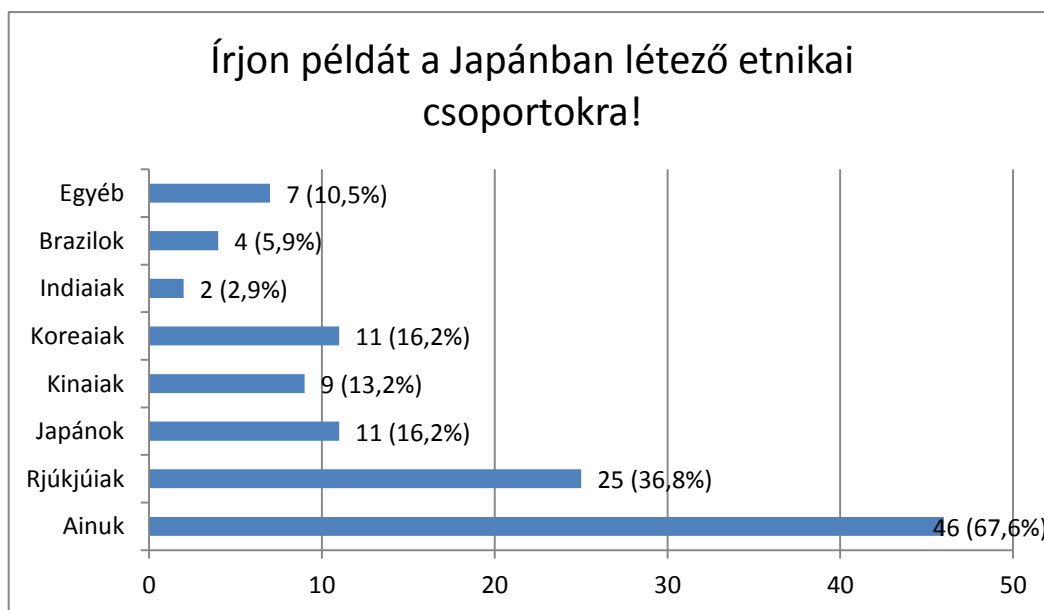
11. ábra

Végül a Japánban létező etnikai csoportokkal kapcsolatos tudatosság és gondolkodásmód kérdéskörét is megvizsgáltam. Itt azonban fogalombeli különbségekből adódó fordítási nehézségek is felléptek. Egy olyan gyűjtőkifejezést szerettem volna találni, ami az olyan etnikai kisebbségeket is magába foglalja, mint a korábban említett *ainuk* és *rjúkjúiak*, illetve a nemzetiségi kisebbségeket is, mint például a kínaiak, koreaiak, vagy a brazilok. Emellett olyan kifejezésnek kellett lennie, amit valószínűleg a többség magyarázat nélkül megért. Nem akartam definíciót írni, hiszen az elvette volna a kérdés lényegét, mégpedig, hogy a válaszadók maguk értelmezzék, hogy ők kiket tartanak különálló etnikai csoportnak. Ezt nehezítette, hogy a japánoknak nem létezik olyan szavuk, ami a magyar „nemzetiség” kifejezésnek felelne meg. Az „etnikai kisebbség” japán megfelelője (*sószuiminzoku* 少数民族) pedig egy ritkán használt szóösszetétel, emiatt nagy volt a valószínűsége, hogy nem értenék meg. Végül a viszonylag semleges „etnikai csoport” (*minzoku súdan* 民族集団) kifejezés mellett maradtam. A *súdan* jelentése csoportosulás, míg a *minzoku* egy olyan egyedi japán szó, amiben keverednek

a nép, nemzetiség, etnikum jelentések. Ezáltal a válaszadók el tudták dönteni, milyen értelemben és kikre használják.

12. ábra

13. ábra

Így az utolsó két kérdésben megvizsgáltam, véleményük szerint hány etnikai csoport létezik Japánban, illetve kiket értenek ebbe bele. Ahogy az az ábrán is látható, kiemelkedően magas arányban említették példaként az olyan „belső kisebbségeket”, mint az *ainuk* (67,6%) és a *rjúkjúiak* (36,8%) (13. ábra). Ezt jól tükrözi, hogy 26,5%-uk az etnikai csoportok számát kettőre vagy háromra becsülte (12. ábra). Ebből következtethető, hogy velük kapcsolatban – főként az *ainuk* esetében – viszonylag nagy a tudatosság mértéke. Azoknak is magas

az aránya, akik szerint több mint három (30,9%) illetve több mint tíz (22,1%) etnikai csoport létezik Japánban, a felhozott példák száma azonban ezt nem tükrözik. A többség csak néhány példát adott meg, elsősorban az *ainukat*, *rjúkjúikat* vagy japánokat, illetve ezek kombinációját. Az összes többi példa a válaszadók egy kisszámú csoportjától származik. Kisebb arányban, de említették a kínaiakat (13,2%) és a koreaiakat (16,2%), akik az öt legnagyobb népességgel rendelkező nemzetiségi kisebbség közé tartoznak Japánban, valamint egészen kis arányban a brazilokat is (5,9%).

Érdekes összehasonlítani az eredményeket a korábbi etnikai homogenitással foglalkozó kérdéssel. Míg az előzőre 39,7% válaszolta, hogy szerintük Japán etnikailag homogén, erre már csak 20,6% válaszolta ugyanezt. A maradék 19,1% általában kettő vagy három etnikai csoportot adott meg, példaként pedig az *ainukat* és a *rjúkjúikat* hozták fel. Olyanok is voltak, akik mindkét kérdésre a homogenitás mellett szavaztak, mégis példaként említették az *ainukat* vagy akár a *nikkeidzsineket*.

Kíváncsi voltam, felfedezhető-e valamilyen földrajzi összefüggés a válaszadót származási helye és a felhozott példák között, például az északi területekről származó személyek nagyobb arányban említik-e az *ainukat* vagy a déliek a *rjúkjúikat*, azonban nem találtam ezzel kapcsolatban kiemelkedő tendenciákat. Még az sem mondható el, hogy az olyan régiókban, ahol nagyobb a külföldi lakosok aránya, mint például Kantó, többféle nemzetiségi csoportok említettek volna.

A kérdőív eredményei alapján elmondható, hogy napjainkban viszonylag egyenlő arányban létezik az etnikai homogenitás és etnikai heterogenitás gondolata az átlag japánok között. Másrésről egyfajta disszonancia figyelhető meg a hivatalos társadalmi és politikai álláspont (az állampolgárságra való jogosultság *jus sanguinis* volta, vérségi kötelék hangsúlyozása, a bevándorláspolitikában a homogenitáshoz való ragaszkodás) és a hétköznapi emberek gondolkodásmódja között (japánság szélesebb körű értelmezése, a bevándorlással kapcsolatos történelem ismerete). Az etnikai és nemzetiségi kisebbségek, ezáltal pedig a brazil *nikkeidzsinek* helyzetével kapcsolatos diskurzusnak egy érdekes ágát nyitja meg az a lehetőség is, hogy maga az etnikai homogenitás fogalma sem feltétlenül egyértelmű. Mint láthattuk, sokan az olyan „belső kisebbségeket” is beleértik, mint az *ainuk* és *rjúkjúiak*, egyesek pedig a japánokat és külföldieket elválasztó határon létező csoportokat is, mint a brazil *nikkeidzsinek*. Ahogy az egyik válaszadó említette, nem mindegy, hogy az etnikai homogenitást vajon 100%-os vagy akár 95%-os értelemben használjuk. Ha pedig már az etnikai homogenitás fo-

galmát sem lehet biztosan meghatározni, az sok mindent kétségbe von. Felvetődik, hogy egy liberálisabb értelmezésben akár a brazil *nikkeidzsinek* is beleférhetnek-e az értelmezésbe.

Viszont ha figyelembe vesszük, hogy a japánság meghatározásához az állampolgárságot, az anyanyelvi szintű nyelvtudást és a japán identitástudatot tartják a legfontosabb szempontoknak, máris nem olyan egyszerű a helyzet. Tekintetbe kell vennünk, hogy napjainkban a Japánban élő brazil *nikkeidzsinek* népesség nagy részét még mindig a második és harmadik generáció alkotja, akik a szakirodalom szerint jelentős arányban nyelvi nehézségekkel küszködnek és nem rendelkeznek állampolgársággal. Bár az identitástudat meglete rendkívül szubjektív, a három tényező közül kettő esetében így is a külföldi kategória tűnik valószínűbbnek. Ezáltal a mérleg afelé hajlik, hogy kijelentsük, általánosságban a brazil *nikkeidzsinek* inkább külföldinek számítanak.

IV. Konklúzió

A külföldi származású lakosok, ezáltal a brazil *nikkeidzsinek* megítélésében is lassú változás figyelhető meg, ami a kormány részéről egy apránkénti, az önkormányzatok és az egyéni lakosok szintjén pedig egy gyorsabb nyitást eredményez feléjük. Konklúziómban nagy vonalakban áttekintem, miként zajlott ez a változás az elmúlt több mint három évtizedben, mióta a *nikkeidzsineket* először nagy számban beengedték az országba, közben pedig reflektálok a kérdőívem eredményeire.

A '80-as években még egyértelműen japánként gondoltak rájuk,¹ hiszen ez állt a Bevándorlásról és menekültekről szóló törvény módosítása mögött is.² Az etnikai és kulturális heterogenitás megtartása érdekében a brazil *nikkeidzsinekkal* akarták betölteni a szakképzetlen foglalkozások terén kialakult munkaerőhiányt. A kormányzat a közös etnikai eredetet hangsúlyozta, ezáltal meg tudták nyugtatni a külföldről érkező munkavállalókkal kapcsolatos aggodalmakat.³ Azonban arra nem gondoltak, mekkora befolyása van a ténynek, hogy egy idegen kultúrában nőttek fel. A második és harmadik generációs *nikkeidzsinek* a nyelvet is alig vagy egyáltalán nem beszélték, a kultúrában sem voltak annyira jártasak és a viselkedésük sem volt annyira a japánokéhoz hasonló, mint azt elvárták tőlük.⁴ Ez először zavart, majd ellenérzéseket váltott ki velük szemben.⁵ Mivel akkoriban Brazíliát magát is egy fejletlen, kulturálatlan országnak tartották,⁶ a *nikkeidzsinekkal* kapcsolatos minden apró hibát, vagy legalábbis amit annak gondoltak, mind a „brazil kultúra” számlájára írták.⁷

A kormányt felkészületlenül érte a külföldről érkező munkaerő bevándorlásának mértéke, ezért a '90-es években a bevándorláspolitikában a szigorú ellenőrzésre koncentráltak, a külföldi munkavállalók társadalomba való integrálásával nem foglalkoztak, holott ekkoriban már felléptek olyan kérdések, mint például a brazil *nikkeidzsinek* gyerekek iskoláztatásának problémája.⁸ Ekkoriban még mind a japán kormány, mind pedig a *nikkeidzsinek* úgy gondolták, hogy csak átmenetileg vannak az országban, ezért sem törekedtek különösen az integrációra.⁹

¹ Tsuda (1999) 13.

² Weiner (szerk.) 202-203.

³ Tsuda (1999) 11-13.

⁴ Tsuda (2003) 293.

⁵ Tsuda (1998) 331-332.

⁶ Uo. 327-328.

⁷ Uo. 333-334.

⁸ Eika 319-320.

⁹ Douglass, M., & Roberts, G. S. (szerk.) 122-123.

A 2000-es években eleje nagy változásokat hozott. Egyre többen kezdtek letelepedni,¹⁰ emellett egyre szembetűnőbbé váltak az olyan problémák, mint a népesség csökkenése, a társadalom előregedése, ezzel együtt pedig a munkaerő fogyatkozása. Ez szélesebb körű diskurzusokat indított el a japán kormányon belül a külföldi munkavállalókkal kapcsolatban. Már nem az volt a kérdés, hogy beengedjék-e őket, hanem hogy mennyit.¹¹

Ekkoriban kezdett terjedni a *tabunka kjószei* („multikulturális együttélés”) fogalma, ami a kialakulóban lévő integrációs törekvések jelmondatává vált.¹² A kormányon belül számos tervszületett ennek előremozdítására. Az egyik legjelentősebbet 2006-ban adták ki, ami a külföldi lakosokkal történő kommunikáció fejlesztését, az oktatásról, egészségügyről, katasztrófa-megelőzésről és hasonló kérdésekről való tájékoztatás által a mindennapi életük támogatását, a japán és külföldi lakosok közötti közösségépítést, valamint a multikulturális együttéléssel foglalkozó szervek összefogásával az intézkedések gördülékenységének elősegítését tűzte ki célul. Felszólították az önkormányzatokat, hogy dolgozzanak ki irányelveket ennek megvalósítására, egységes nemzeti politikát azonban nem fogalmaztak meg a helyzet kezelésére, így az önkormányzatok sok esetben nem rendelkeztek a szükséges jogi és anyagi támogatással, hogy ezeket a terveket a gyakorlatba is átültessék.¹³

Azonban a kormány vonakodásából adódó nehézségek ellenére is a helyi közösségekben már a '90-es évek óta folytak konkrét programok és tevékenységek az integráció előremozdítására.¹⁴ Konzultációs központokat alakítottak ki, ahol számos kérdésben a rendelkezésükre állnak,¹⁵ olcsó japán nyelvórákat biztosítanak nekik, számos programot szerveznek a közösségépítés érdekében,¹⁶ többnyelvű kiadványokkal adnak tájékoztatást például a szállításról, biztosításról, egészségügyről, oktatásról, illetve az önkormányzati szervek munkájával és szolgáltatásaival kapcsolatban.¹⁷ Sok esetben nekik kell megtalálni az egyensúlyt az etnikai és nemzetiségi kisebbségeket háttérbe helyező nemzeti politika és a körzetükbe tartozó külföldi származású lakosok igényei között.¹⁸

¹⁰ Chiavacci 14.

¹¹ Eika 322-323.

¹² Uo. 320-321.

¹³ Uo. 326-335.

¹⁴ Douglass, M., & Roberts, G. S. (szerk.) 251.

¹⁵ Shipper 130-132.

¹⁶ Douglass, M., & Roberts, G. S. (szerk.) 253.

¹⁷ Uo. 257-259.

¹⁸ Takao 130-131.

A központi kormányzat hozzáállásában észrevehető lassú nyitással és a helyi önkormányzatok széleskörű integrációs törekvéseivel a brazil *nikkeidzsinek* megítélésében is változások fedezhetők fel. Ezt talán az mutatja leginkább, hogy a velük foglalkozó szakirodalom már szinte egyáltalán nem említi a japánok részéről olyan szintű negatív előítéleteket és véleményeket, mint amiket Tsuda az 1990-es években készült műveiben leír.

Az etnikai homogenitás gondolata viszont még mindig jelentős befolyással van a bevándorláspolitikára. Abe Sinzó volt miniszterelnök még 2016-ban is határozottan kijelentette, hogy nem terveznek a külföldiek bevándorlását és letelepedését ösztönző politikát folytatni.¹⁹ Mindazonáltal a 2018-ban újfent módosított bevándorlási törvény, 30 évvel a brazil *nikkeidzsinek* beengedését követően, már hivatalosan is megnyitotta az utat a szakképzetlen munkaerő előtt az országba.²⁰ Már nem kell az „oldalsó ajtót” használniuk, Japán a főbejáratot is egyre nagyobbra és nagyobbra nyitja.²¹

Ahogy azt a szakirodalom is említi, és az általam készített felmérés is sugallja, a 2000-es évektől az etnikai homogenitás mellett a heterogenitás is egyre inkább teret nyer, és napjainkban körülbelül egyenlő arányban vannak jelen.²² Azonban, mint láthattuk, maga az etnikai homogenitás fogalma sem feltétlenül egységes, és akár az azonos korosztályba tartozó emberek között is értelmezési különbségek lehetnek. Ez pedig a külföldi származású lakosok, és így a brazil *nikkeidzsinek* helyzetének megítélésében is a diskurzusnak egy új ágát nyithatja meg.

A japánság meghatározásakor figyelembe vett szempontok fontossági sorrendjében is változás történt már a 2000-es évek elejéhez képest is. Véleményem szerint nem túlzás azt mondani, hogy ez a külföldiekkel kapcsolatos általános gondolkodásmód nyitottabbá válásával hozható összefüggésbe. A három legfontosabb tényező akkor is és ma is a japán állampolgárság, a nyelvtudás és a japán identitástudat, még ha kissé más-más sorrendben is. A heterogenitás térnyerésével azonban a „vérségi kötelék” jelentősége csökkenni látszik. Ez pedig egy befogadóbb felfogás felé hajló tendenciára sugall.

Előző fejezetemet úgy zártam le, hogy ha ezen szempontok alapján megvizsgáljuk a brazil *nikkeidzsineket*, mivel napjainkban még mindig a második és harmadik generációsok vannak többségben, összességében véve inkább tekinthetők külföldieknek, mint japánoknak.

¹⁹ Liu-Farrer 3.

²⁰ Aszakura (2019) 92.

²¹ Liu-Farrer 3.

²² Sugimoto (szerk.) (2009) 1-3.

Bár jelenleg tényleg ez a helyzet, viszont pont egy olyan időszakot élünk, amikor ez a felállás átalakulóban van. Egyre több a negyedik és annál fiatalabb generáció, akik már Japánba születtek és nevelkedtek, ezáltal valószínűleg állampolgársággal is rendelkeznek, anyanyelvként, vagy legalábbis egyik anyanyelvükként beszélik a japánt. Az sem elképzelhetetlen, hogy valamilyen szinten japánnak is tartják magukat, még ha csak részben is. Ahogy ezek az újabb generációk gyarapodnak és felnőnek, az idősebb generációk pedig megöregednek, egyfajta elmozdulás lesz megfigyelhető a megítélésükkel kapcsolatban is. Lehetséges, hogy megtartják brazil kulturális örökségüket, de elképzelhetőnek tartom, hogy egyre inkább eljapánosodnak. Mivel pedig mégiscsak „majdnem japánok”, valószínűleg a japán társadalom is sokkal szívesebben fogadja majd az integrálódásukat.

Dolgozatomat Tsuda egyik gondolatával zárnám, amit már a 2000-es évek elején megfogalmazott, és hajlamos vagyok egyetérteni vele. Eszerint a brazil *nikkeidzsineknek* a japánokhoz való etnikai kötelékük miatt nagyobb esélyük van rá, hogy megváltoztassák a külföldiekkel szembeni gondolkodás- és bánásmódot, mint azoknak, akiknek semmi kötődésük nincs hozzá.²³

²³ Tsuda (2003) 302.

Felhasznált irodalom

- Aszakura, M. (2010). „'Tamin' no szeikacumondai to tabunkakjószeisakaino keiszei no okeru sakaifukusino jakuvari.” In *Sakaifukusigaku*, 51(2), 104-107. 朝倉美江『「移民」の生活問題と多文化共生社会の形成における社会福祉の役割』社会福祉学, 2010, 第 51 巻 第 2 号, 104-107.
- Aszakura, M. (2019). „Gaikokudzsinródósamondai to tabunkakjószeicsiikifukusi e no tenbó.” In *Sakaifukusigaku*, 59(4), 89-92. 朝倉美江『外国人労働者問題と 多文化共生地域福祉への展望』社会福祉学, 2019, 第 59 巻第 4 号, 89-92.
- Chiavacci, D. (2016). Migration and Integration Patterns of New Immigrants in Japan: Diverse Structures of Inequality. In: David Chiavacci & Carola Hommerich (eds.). *Social Inequality in Post-Growth Japan: Transformation during Economic and Demographic Stagnation*. London: Routledge, pp. 233-249.
- Cubota, M. (1997). „Zainicsi nikkei buradzsinrudzsins no eszunikku aidentiti.” In *Nihontosisakaigakukainenbó* 15, 117-131. 坪田典子『在日日系ブラジル人のエスニック・アイデンティティ』日本都市社会学会年報 15, 1997, 117-131.
- Douglass, M., & Roberts, G. S. (szerk.) (2000). *Japan and global migration: Foreign workers and the advent of a multicultural society*. London: Routledge.
- Dux L. (2006). Külföldi munkavállalók Japánban. *Regio* - 17(2) 65-76.
- Eika, T. (2009). Japanese Immigration Policy at a Turning Point. *Asian and Pacific Migration Journal*. 18(3) 315-344.
- Hudson, M. (1999). *Ruins of identity: Ethnogenesis in the Japanese Islands*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Isida, N. (2003). „Gaikokudzsinródósamondaikenkjú – Nikkei buradzsinrudzsins no dzsicudai o tósite –.” In *Kenpóronbun* 10, 53-72. 石田信義『外国人労働者問題研究一日系ブラジル人の実態を通して一』憲法論叢, 2003 年 12 月, 第 10 号, 53-72.
- Keizo Y. (2000). Foreigners in Japan: a historical perspective. In Douglass, M., & Roberts, G. S. (Eds.), *Japan and global migration: Foreign workers and the advent of a multicultural society*. London: Routledge, pp. 36-50.
- Lie, J. (2001). *Multiethnic Japan*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Liu-Farrer, G. (2020). *Immigrant Japan : Mobility and Belonging in an Ethno-Nationalist Society*. Cornell University Press.
- Onai, T. (2011). „Nikkei buradzsinrudzsins no dekaszegigensó no henjó.” In *Gendaisakaigakukenkjú* 24, 81-91. 小内透『日系ブラジル人のデカセギ現象の変容』現代社会学研究, 2011, 第 24 巻, 81-91.
- Ortloff, D. H., & Frey, C. J. (2007). Blood Relatives: Language, Immigration, and Education of Ethnic Returnees in Germany and Japan. *Comparative Education Review*, 51(4), 447-470.
- Ótani, M. (1998). „Nikkei buradzsinrudzsins to csiikisakai no 'motoszei' o megutte – Sizuokaken Ogaszagun Ogaszamacsi o dzsirei ni –.” In *Sincsiri*, 46(1), 29-40. 大谷桃子『日系ブラジノレ人と地域社会の「共生」をめぐる一静岡県小笠郡小笠 町を事例に一』新地理 46-1, 1998 年 6 月, 29-40.
- Robertson, J. (2005). *A companion to the anthropology of Japan*. Malden, MA: Blackwell Pub.

- Shipper, A. (2008). *Fighting for Foreigners: Immigration and Its Impact on Japanese Democracy*. Ithaca; London: Cornell University Press.
- Sugimoto, Y. (szerk.) (2009). *The Cambridge companion to modern Japanese culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sugimoto, Y. (2021). *An introduction to Japanese society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Takao Y. (2003). Foreigners' Rights in Japan: Beneficiaries to Participants. *Asian Survey*, 43(3), 527-552.
- Tanaka, U. (2018). „Nihon ni kjodzúsuszuru nikkei buradzsirudzsin szeinen szanszei, jonszei no taiken to eszunikku aidentiti no dzsikoninsiki to no kanren.” In *Komjunitisinrigakukenkjú*, 21(2), 153-168. 田中 詩子『日本に居住する日系ブラジル人青年三世・四世の体験とエスニックアイデンティティの自己認識との関連』コミュニティ心理学研究, 2018, 第21巻第2号, 153-168.
- Tezuka K. (2005). Foreign workers in Japan: Reality and challenges. *Japan labor review*, 2(4), 48-71.
- Tobace, E. (2011). „Nikkei buradzsirudzsin no eszunikku media no dzsókjó.” In *Gakudzucu no dókó*, 58-60. 鳥羽瀬エヴェルトン『日系ブラジル人のエスニック・メディアの状況』学術の動向, 2011年1月, 58-60.
- Tsuda, T. (1998). The Stigma of Ethnic Difference: The Structure of Prejudice and “Discrimination” toward Japan’s New Immigrant Minority. *Journal of Japanese Studies*, 24(2), 317–359.
- Tsuda, T. (1999). The Motivation to Migrate: The Ethnic and Sociocultural Constitution of the Japanese-Brazilian Return-Migration System. *Economic Development and Cultural Change*, 48(1), 1–31.
- Tsuda, T. (2003). Domesticating the Immigrant Other: Japanese Media Images of Nikkeijin Return Migrants. *Ethnology*, 42(4), 289–305.
- Watanabe H. (2005). Human Resource Management for Nikkei Workers and the Increase on Indirect Employment. *Japan labor review*, 2(4), 72-106.
- Weiner, M. (szerk.) (1997). *Japan's minorities: The illusion of homogeneity*. London: Routledge.
- Zairjú gaikokudzsin tókei (Kjútóroku gaikokudzsin tókei) 在留外国人統計（旧登録外国人統計）. In: <https://www.e-stat.go.jp/stat-search/files?tclass=000001048670&cycle=1&year=20230&month=12040606> (Letöltés: 2024. 01. 18.)